

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف*

(صفحات ۲۷ تا ۴۸)

دکتر جواد مصرآبادی^۱ * دکتر پیمان یارمحمدزاده^۲ * ایوب فیضی^۳

پذیرش: ۹۴/۶/۲۱

دریافت: ۹۴/۴/۲۱

چکیده

با توجه به اهمیت تنوع قومی در جوامعی با اقوام و نژادهای مختلف و متفاوت، تأثیر آن بر وحدت و انسجام و یکپارچگی ملی آشکار و بدیهی است. هدف پژوهش حاضر تعیین ابعاد هویت قومی و ملی و بررسی مقایسه‌ای ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف دانشگاه شهید مدنی آذربایجان است. روش پژوهش حاضر علی-مقایسه‌ای یا پس‌رویدادی بوده و جامعه آماری آن شامل دانشجویان سه قوم (ترک، لر و کرد) مشغول به تحصیل (سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱) در دانشگاه شهید مدنی آذربایجان بودند. با توجه به نبود آمار تفکیکی قومیت‌ها با در نظر گرفتن تقریبی ۷ هزار نفر دانشجوی

* این مقاله حاصل طرح پژوهشی مصوب دانشگاه شهید مدنی آذربایجان می‌باشد.
۱. دانشیار روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، نویسنده مسئول
(mesrabadi@gmail.com)
۲. استادیار مدیریت آموزشی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان (dr.peyman.yzmz@gmail.com)
۳. کارشناس ارشد تحقیقات آموزشی (faizy.edu@gmail.com)

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

طبق برآورد جدول کرجسی و مورگان، حجم نمونه برابر با ۳۶۴ نفر در نظر گرفته شد که اعضای نمونه به شیوه گلوله برفی شناسایی شدند. برای اندازه‌گیری ابعاد هویتی قومی - ملی دانشجویان از مقیاس محقق ساخته و برای سنجش هویت جهانی دانشجویان از مقیاس پذیرش جهانی‌سازی لطف آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل واریانس چند متغیره استفاده شد. نتایج این پژوهش در مورد ابعاد هویتی ملی - قومی دانشجویان نشان دهنده ۹ بعد هویتی بود که بر روی هم ۷۰ درصد از واریانس هویت ملی - قومی دانشجویان را تبیین می‌کرد. از بین ۹ بعد هویتی ۶ مورد مربوط به مؤلفه قومیت‌گرایی و ۳ مؤلفه مربوط به ملیت‌گرایی بودند. همچنین نتایج نشان داد: به طور کلی دانشجویان سه گروه قومی از لحاظ ترکیب نمرات مؤلفه‌های هویت قومی، ملی و جهانی با هم تفاوت دارند. در بین گروه‌های قومیتی از لحاظ مؤلفه ارتباط با اقوام و تعصب ملی تفاوت وجود دارد؛ ولی چنین تفاوتی از لحاظ مؤلفه‌های زندگی ملیتی و جهانی شده مشاهده نشد.

واژگان کلیدی: هویت قومی، هویت ملی، جهانی شدن و دانشجویان

مقدمه

ترکیب جمعیت ایران به نحوی است که اطلاق جامعه چند قومی به آن چندان دور از واقعیت نیست. حضور و زندگی قومیت‌های مختلف چون فارس، ترک، کرد، لر، بلوچ، ترکمن، عرب، ارمنه و... در جوار یکدیگر با چارچوب جغرافیای سیاسی واحد بیانگر تنوع قومی - فرهنگی جامعه ایرانی است. به همین جهت عمدتاً نطفه بحران هویت در درون آن‌ها دیده شده و گاهی در برهه‌های خاص جنبه بحران سیاسی نیز به خود گرفته است. توطئه‌هایی که با طراحی دشمنانه، در سال‌های اخیر اکثر کشورهای منطقه را درگیر نموده و زمینه ایجاد بحران و تحول را در آن‌ها پدید آورده، مثالی است که این جنبه از بحران هویت را به گونه‌ای سیاسی نشان می‌دهد.

هویت اساساً مفهومی دو وجهی است که همزمان دلالت بر تفاوت تشابه دارد. هویت از نیازهای روانی انسان و پیش‌نیاز هرگونه زندگی اجتماعی است. بدون چارچوبی برای تعیین هویت اجتماعی، افراد همانند یکدیگر خواهند بود و هیچ کدام از آن‌ها نمی‌توانند به صورتی معنادار و پایدار با دیگران ارتباط و پیوند یابند (فکوهی، ۱۳۸۹: ۲۸۶). اساس دوام و بقای یک جامعه انسانی، هویت اجتماعی آن جامعه و نتیجه فرآیند تعامل بین فرد و میدان اجتماعی است همچنین هویت نه تنها به عنوان عنصری از منش فردی، بلکه بعدی از رابطه اجتماعی است که در ابراز وجود تحقق می‌یابد. در این راستا هویت نتیجه تعامل فرد و اجتماع به شکل یک امر پیچیده تجلی می‌یابد. بعد اجتماعی هویت از این لحاظ مهم است که خانواده، ملیت، نژاد، اشتغال و غیره را به عنوان سرمایه‌ای از منش‌های فردی معرفی می‌کند (ربانی و کجیاف، ۱۳۸۶: ۳۰). از جمله موضوعات بسیار مهم و قابل توجه در هر جامعه‌ای رابطه میان هویت‌های متفاوت و متعدد درون جامعه با هویت ملی^۱ و کلی است که این فرهنگ‌ها را به هم پیوند می‌دهد.

عدم انسجام میان این هویت‌ها باعث می‌شود که کنشگر فرآیند جامعه‌پذیری متفاوتی را تجربه نماید و از لحاظ انسجام اجتماعی^۲ دچار مشکل گردد (نواح و

1. Identity
2. National identity
3. Social solidarity

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

تقوی نسب، ۱۳۸۵: ۲۱). از نظر گیرنا هویت ملی عبارت است از ویژگی‌هایی که ابعاد پنج‌گانه ملت در هر جامعه خاص به خود می‌گیرد. برای مثال، بعد روانشناختی مخصوص یک ملت، فرهنگ و آداب و رسوم متمایز از فرهنگ ملل دیگر، سرزمین و قلمرو مخصوص یک ملت و نظام سیاسی و اتفاقات تاریخی یک ملت که هویت ملی آن ملت را تشکیل می‌دهند (گیرنا، ۱۳۷۸: ۸۱). گرچه هویت ملی به عنوان یک پدیده سیاسی نوزاد عصر جدید است، ولی باید توجه داشت که بدین معنا نیست که قبل از تکوین آن هیچ‌گونه هویت جمعی که مردم را در یک اجتماع واحدی یکپارچه کند وجود نداشته است؛ بی‌تردید آدمی از آن زمان که به هیئت اجتماعی درآمد، همواره نگران هویت تجمعی خویش بوده است. از این رو از همان آغاز قوی‌ترین و منبسط‌ترین گفتمان‌های خود را پیرامون این مقوله دسته‌بندی کرده است (پاینده و جعفرزاده‌پور، ۱۳۸۹: ۱۰۷). عمده‌ترین عناصر و نمادهایی که هویت ملی افراد را در جامعه ایرانی تشکیل می‌دهند و اکثر تحقیقات انجام گرفته در ایران به آن اشاره کرده‌اند، عبارتند از: زبان و ادبیات ملی (فارسی)، دین اسلام، مفاخر فرهنگی و اجتماعی کشور، جغرافیای ملی و دولت ملی (بعد سیاسی) (محمدبخش و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴).

همچنین، کشوری مانند ایران از جمله کشورهای کثیرالقوم جهان محسوب می‌شود. بنابراین روابط بین قومی و تضادها و چالش‌های سیاسی - فرهنگی در آن اجتناب‌ناپذیر بوده است. از طرف دیگر میزان توسعه انسانی ایران در حد کشورهای در حال توسعه بوده و از نظر تاریخی، تضاد قومی یکی از مهم‌ترین چالش‌های دولت مرکزی در جهت ارتقای سطح امنیت و توسعه و کاهش اختلال توزیعی و نابرابری‌های بخشی بوده است. هویت قومی^۱ نیز پدیده‌ای پویا، چند بعدی و همیشه در حال تحول است که تعاریف مختلفی از آن صورت گرفته است. تاجفل آن را بخشی از مفهوم فرد می‌داند که از آگاهی‌اش نسبت به عضویت در یک گروه قومی با ارزش‌ها و احساسات مربوط به آن ناشی می‌شود. هلمز هویت قومی را احساس تعلق فرد به یک گروه قومی می‌داند که این گروه میراث فرهنگی، ارزش‌ها و منش‌های خاص خود را دارد (فینی، ۲۰۰۷:

1. Ethnic identity

(۲۷۱). در واقع، هویت قومی همانند هویت ملی نوعی شناخت از خود و تمایز با دیگران است و به احساس وفاداری و افتخار به نمادهای قومی همچون زبان، مذهب، آداب و مناسک و مفاخر فرهنگی اطلاق می‌شود (اکوانی، ۱۳۸۷: ۱۰۱).

در اکثر کشورهای جهان، قلمرو سیاسی در بردارنده بیش از یک گروه قومی است. از طرفی در حالی که اهمیت اجتماعی قومیت در همه جوامع چند قومی امری عام به شمار می‌رود، اهمیت یافتن قومیت و روابط بین قومی از حیث سیاسی پدیده جدیدی است که کشورهای چند قومی از پایان جنگ جهانی دوم با آن مواجه شده‌اند (چلبی و یزدانی‌نسب، ۱۳۹۰: ۴۸). ایران نیز با گروه‌های قومی و مناطق مختلف جغرافیایی - فرهنگی روبرو است که از سنت‌های فرهنگی و احساسات هویتی خاص برخوردارند که آن‌ها را به عنوان زیر گروه‌های اجتماعی از جامعه کل متمایز می‌کند.

با توجه به سیر تاریخی حکمرانی قومی، ملوک الطوائفی، حکومت‌های محلی و حکومت مرکزی مقتدر در اعصار اخیر و همچنین عصیت‌های قومی و روابط خاص گرایانه و ده‌ها معیار دیگر، آنچه در تشکیل اجتماع ملی یا به تعبیر سیاسی تشکیل دولت - ملت ایران نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای دارد نحوه و میزان روابط بین قومی و همگرایی درون قومی و بین قومی می‌باشد. همگرایی قومی در دانشگاه‌ها مستلزم پذیرش متقابل اقوام از همدیگر و تفاوت‌های فرهنگی، قومی و تاریخی است؛ این مهم فقط در سایه نوعی تکثرگرایی فرهنگی و در سایه انسجام ملی میسر خواهد بود.

یکی دیگر از مفاهیمی که امروز بر انسجام ملی تأثیرگذار است موضوع جهانی‌شدن است. موضوع جهانی‌شدن، در حال حاضر به صورت پارادایم مطرح است که کل حوزه‌های علوم انسانی و حوزه‌های دیگر را دربرمی‌گیرد. به این موضوع در حوزه‌های مختلف مانند فرهنگ، اقتصاد و سیاست توجه و در چارچوب این موضوع، درباره مسائل و مباحث مهمی مثل حاکمیت و امنیت ملی، تجارت و مالیه بین‌الملل، فرهنگ اقتصادی و فرهنگ سیاسی جهانی بحث شده است (شیبانی، سرفرازی و قوانلو، ۱۳۹۰: ۱۱۳). امروز به شکل عمومی در این خصوص بحث می‌شود که جهان سریعاً به همراه افزایش پیوندهای فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در درون و

1. Globalization

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

میان ملت‌ها در حال جهانی شدن است (گانون^۱، ۲۰۰۸). در واقع، بخش اعظم موضوعات و مباحث حال حاضر اکثر حوزه‌ها و رشته‌های علمی، به‌ویژه حوزه علوم اجتماعی، به این موضوع اختصاص یافته است؛ به طوری که شاید به توان از آن به عنوان پارادایم^۲ علوم اجتماعی نام برد (عاملی، ۱۳۸۸: ۱۰).

یکی از موضوعاتی که در سال‌های اخیر به دنبال جدی شدن مباحث جهانی شدن در کانون توجه قرار گرفته است، نسبت جهانی شدن با فرهنگ و هویت قومی و ملی و تأثیر آن بر روی هویت و انسجام ملی است. در این خصوص دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده است. گیدنز جهانی شدن را به افزایش و تقویت روابط اجتماعی در گستره جهان تعریف می‌کند که مناطق جغرافیایی دور از هم را به گونه‌ای به یکدیگر ارتباط می‌دهد که رویدادها و وقایع در یک نقطه بر اتفاقات منطقه دیگر که در فاصله بسیار دور واقع شده است، اثر می‌گذارد و بالعکس (جوادی ارجمندی، ۱۳۸۴: ۷۵). پدیده جهانی شدن فضای سیاسی، اجتماعی و از همه مهم‌تر فرهنگی ملت‌ها، هویت‌ها و قومیت‌ها را نیز تحت تأثیر مستقیم خود قرار می‌دهد و واقعیتی ناگزیر است که بسیاری از ارکان فرهنگ‌های ملی و بومی را متزلزل می‌سازد (نجف‌زاده و رضازاده، ۱۳۹۲: ۸۹). در مورد این که جهانی شدن بر حوزه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی جوامع چه تاثیری دارد نظر یکسانی وجود ندارد. کسانی مانند رابرتسون^۳ جهانی شدن را فرآیند پیچیده‌ای می‌دانند که مستلزم درهم‌تنیدگی یکسانی و تفاوت یا به عبارت دیگر در هم‌تنیدگی عام‌گرایی و خاص‌گرایی می‌دانند (رابرتسون، ۱۳۸۳: ۲۲۵). رابرتسون جهانی شدن را از یک سو باعث اشاعه یا ابداع تفاوت و تنوع می‌داند و از سوی دیگر باعث ایجاد میزان قابل توجهی از هم‌شکلی در آرایش نهادها می‌شود. عده‌ای از محققان معتقدند که روند جهانی شدن برخی از لوازم ضروری خود را دارا است و آن‌ها را تحمیل می‌کند، بعضی ارزش‌های جهانشمولی را مطرح می‌نماید و پدیده قومیت‌ها در این روند استحاله و محو می‌شوند؛ در مقابل عده‌ای دیگر معتقدند که قومیت‌ها و هویت قومی هم چنان پا برجا می‌مانند.

1. Gannon
2. Paradigm
3. Robertson

در واقع، یکی از اولین تحلیل‌هایی که در این خصوص صورت گرفته مربوط به لویتز^۱ (۱۹۸۳) می‌باشد. به طوری که وی تکنولوژی را به عنوان نتیجه جهانی شدن، همگن‌کننده و از بین برنده تفاوت‌ها معرفی کرده است. هابزباوم^۲ (۱۹۹۰) معتقد است که در جهانی با تحولات سریع، قومیت هیچ مسیری به بشریت نشان نمی‌دهد و او اطمینان بیشتری به از میان رفتن قومیت و ناسیونالیسم دارد. باووک^۳ (۲۰۰۸) بیان می‌کند که با توجه به در خدمت قرار گرفتن تکنولوژی‌های غربی در کشورهای آسیایی و... که حاصل فرآیند جهانی شدن می‌باشد، تاکنون برخلاف پیش‌بینی لویتز، عملاً همگن‌سازی فرهنگی در آن‌جا نتوانسته صورت بگیرد. ادنسون^۴ (۲۰۰۲) در ارتباط با مفاهیم جهانی شدن و هویت ملی از یک فرآیند به هم پیوسته ناتمام سخن می‌گوید. وی در واقع این امکان را که جهانی شدن احتمال دارد بر روی هویت ملی و انواع هویت‌های دیگر تأثیر مثبت نیز داشته باشد رد نمی‌کند. بری^۵ (۲۰۰۸) نیز در این رابطه معتقد است که نتایج جهانی شدن نه تنها به همگرایی نمی‌انجامد، بلکه طبق شواهد روان‌شناختی می‌تواند به واگرایی نیز بینجامد.

مطالعات تجربی زیادی به بررسی هویت‌های قومی، ملی و جهانی شدن پرداخته‌اند که در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. ساساکی^۶ (۲۰۰۴) در تحقیقی با عنوان «جهانی شدن و هویت ملی در ژاپن» به این نتیجه دست یافت که جهانی شدن در ژاپن باعث درهم پاشیدگی هویت ملی نمی‌شود، بلکه بیشتر باعث ایجاد فرهنگ یکپارچه و منسجم می‌شود؛ به عبارتی، افراد در انتخاب عناصر جهانی و ملی دست به گزینش زده و عناصر جهانی را بومی می‌کنند. کاستلز و همکاران^۷ (۱۹۹۲) در تحقیقی که بر روی گروه‌های قومی استرالیا انجام دادند، نشان دادند که جهانی شدن باعث کاهش هویت ملی می‌شود و منابع سنتی ملی‌گرایی قومی و نژادپرستی در عصر جهانی نمی‌تواند چیزی را به استرالیایی‌ها ارائه دهد. احمدی‌پور و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیق خود با

1. Levitts
2. Habsbawm
3. Bhawuk
4. Edensor
5. Berry
6. Sasaki
7. Castles et al.

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

عنوان «جهانی شدن و تأثیر آن بر هویت اقوام ایرانی» عنوان می‌دارند که گسترش تبادلات و تعاملات قومی و ملی، در عین تأثیرگذاری بر افزایش همگرایی قوم آذری، افزایش هویت ملی را نیز به دنبال داشته است. نواح و تقوی‌نسب (۱۳۸۵) در تحقیق خود با عنوان «قوم عرب؛ واگرایی یا همگرایی» ضمن تأثیرگذار بودن محرومیت نسبی بر هویت قومی، رابطه معکوس بین هویت قومی و هویت ملی را گزارش نموده که نماینگر واگرایی قوم عرب می‌باشد. احمدی (۱۳۸۸) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی نقش اقوام ایرانی در امنیت پایدار و رابطه بین قومیت و این پدیده در ایران» نشان داده است که حضور اقوام ایرانی به عنوان فرصت و نه چالش در صورتی عملی است که به هر دو صورت سخت‌افزاری و نرم‌افزاری امنیت و به عبارت دیگر امنیت پایدار توجه شود. جلائی‌پور و قنبری (۱۳۸۸) در تحقیق خود با عنوان «بررسی هویت ملی و ارزش‌های جهانی شدن با تأکید بر ایرانیان عرب زبان» گرایش به ارزش‌های جهانی شدن را عاملی مؤثر بر برجستگی هویت قومی در برابر هویت ملی اعراب خوزستان عنوان کرده و گفتمان برابری طلبانه را راهکار تقویت سازه هویت ملی معرفی می‌نمایند.

یکی دیگر از تحقیقات انجام شده در این زمینه آگ (۱۳۸۸) در مورد «بررسی رابطه برنامه‌های صدا و سیما با همگرایی قومی (مطالعه موردی استان آذربایجان غربی)» است که بر توان رسانه‌های جمعی به عنوان یکی از عوامل اصلی در زمینه وحدت ملی تأکید می‌کند. یافته‌های مطالعه نشان داد که میزان تماشای برنامه‌های صدا و سیما با متغیر باورهای دینی مشترک - هویت ملی اقوام - همزیستی مسالمت‌آمیز و رشد فرهنگ مشارکت اقوام رابطه مثبتی دارد. زینال نژاد (۱۳۸۸) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی راهکارهای همگرایی اقوام با تأکید بر دو قوم آذری و کرد زبان شهرستان ماکو» نشان داد که در شهرستان ماکو ۵ متغیر تأکید بر اشتراکات دینی، تأکید بر موارث فرهنگی و پیشینه تاریخی مشترک، توجه به عمران و آبادی و توسعه مناطق قوم‌نشین و کاهش محرومیت‌ها در آن، توسعه اجتماعی و ارتقای سطح ارتباطات اجتماعی در افزایش میزان همگرایی اقوام تأثیر مثبتی دارند. پورسعید (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «امنیت پایدار و سیاست‌گذاری قومی در ایران با توجه و شناسایی فرآیندها و مولفه‌ها» به این نتیجه رسیده که متناظر با ابعاد امنیت پایدار، سه فرآیند ملت

سازی، توسعه و جهانی شدن و متناظر با این فرآیندها سه مولفه: سطح قومیت در جوامع قومی، سطح تعادل منطقه و سطح تنوع فرهنگی، در سیاست‌گذاری قومی معطوف به امنیت پایدار موثرند.

در پژوهشی که افضل‌ی و ضرغامی (۱۳۸۸) با هدف تحلیل بنیادهای پایدار هم‌گرایی و متغیرهای اعتباری تهدید قومی در ایران انجام داده‌اند به این نتایج دست یافته‌اند که علی‌رغم فرض عموم، تعدد قومیتی در ایران، بالقوه منشأ تهدید و تزلزل انسجام ملی و همگرایی ملی نمی‌باشد، چراکه تعدد قومیتی در ایران نه تنها تضعیف‌کننده امنیت ملی نبوده، بلکه با تکیه بر عناصر پایدار هم‌گرایی قومی، قوام بخش و تداوم‌دهنده هویت ملی ایرانی است. تحقیقی نیز با عنوان «بررسی میزان و رابطه امنیت اجتماعی و هم‌گرایی قومیت‌های آذری و کرد در شهر ارومیه» توسط خادمی و همکارانش (۱۳۸۸) انجام گرفته است، نشان داد با افزایش احساس هم‌گرایی به میزان احساس امنیت اجتماعی افزوده می‌شود.

دانشگاه‌ها محیط‌های انسان‌ساز و انتقال‌دهنده دانش و فرهنگ یک ملت و کشور می‌باشند که قشر جوان و نخبه هر جامعه‌ای از درون آن پدید می‌آید. یکی از مشخصه‌های بارز جوانان و اقتضای سنی آن‌ها مطالعه و پژوهش، کنجکاوی علمی پیرامون مسائل جامعه، داشتن روحیه انتقاد و انقلاب و پرسشگری است. در صورتی که با هشیاری و واقع‌بینی به قضیه نگرسته نشود زمینه برای ایجاد اختلافات قومی و یا برعکس در صورت هشیاری و تدبیر زمینه برای اتحاد و انسجام ملی در دانشگاه‌ها که دانشجویانی از تمام قومیت‌ها، فرهنگ‌ها و شهرها در آن دیده می‌شود مهیاست. با توجه به مطالب بالا، در پژوهش حاضر با هدف قرار دادن جامعه دانشجویان، به تعیین ابعاد هویت قومی - ملی و بررسی مقایسه‌ای ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف دانشگاه شهید مدنی آذربایجان پرداخته شد و تلاش شد به این سؤال پاسخ داده شود که آیا بین نگرش‌های قومی‌گرایی، ملی‌گرایی و جهانی شدن در بین قومیت‌های مختلف دانشجویان دانشگاه شهید مدنی آذربایجان تفاوت وجود دارد یا خیر.

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

۱. روش پژوهش

در این پژوهش از یک روش تحقیق علی - مقایسه‌ای^۱ یا پس‌رویدادی استفاده شد. دلیل استفاده از این روش پژوهش مقایسه گروه‌های قومیتی دانشجویان از لحاظ سه مشخصه هویت قومی، ملی و نگرش به جهانی شدن است.

۱-۱. آزمودنی‌ها

در این بررسی جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان سه قومیت (ترک، لر و کرد) دانشگاه شهید مدنی آذربایجان در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بودند. با توجه به نبود آمار تفکیکی قومیت‌ها با در نظر گرفتن تقریبی ۷ هزار نفر دانشجو طبق برآورد جدول کرجسی و مورگان حجم لازم نمونه برابر با ۳۶۴ نفر تعیین شد که در این پژوهش با احتساب ریزش نمونه ۴۰۰ نفر در نظر گرفته شد. از این تعداد به طور تقریباً مساوی (حدود ۱۰۰ نفر) دانشجویانی با قومیت‌های لر، ترک و کرد انتخاب شدند. با توجه به این در دانشگاه هیچ‌گونه فهرست و آمار تفکیکی دانشجویان بر اساس قومیت آن‌ها وجود ندارد بر این اساس از یک شیوه نمونه‌گیری کیفی به نام روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی استفاده شد. روش استفاده از این روش به این گونه بود که ابتدا از گروه‌های در دسترس قومیتی دانشجویان استفاده شد و آن‌ها هم قومیتی‌های خود را جهت مشارکت در تحقیق به پرسشگران معرفی نمودند. در نهایت طبق این فرآیند ۱۶۵ دانشجوی ترک، ۱۳۰ دانشجوی کرد و ۱۰۰ نفر دانشجوی لر به ابزارهای اندازه‌گیری پاسخ دادند. در کل نمونه نهایی برابر با ۳۹۵ نفر بود.

۱-۲. ابزارهای اندازه‌گیری

در این پژوهش برای سنجش هویت قومیتی و ملیتی دانشجویان از یک مقیاس محقق‌ساخته استفاده شد. برای تدارک مفاهیم اولیه این مقیاس، پس از مطالعه مبانی نظری و تجربی حوزه مورد نظر ابتدا با استفاده از روش تحلیل محتوا شاخصه‌های هویت قومی و ملی به شکل عبارات رفتاری و قابل سنجش جمع‌آوری و تدوین شد.

1. Expost-facto

همچنین در این مرحله به روش دلفی از تعدادی از صاحب نظران و محققین پیشین نمادهای هویت‌های دوگانه گویه شد. در گام بعدی پس از جمع‌آوری شاخصه‌های احتمالی هویت قومی و ملی‌گرایی به جمع‌بندی و خلاصه‌سازی آن‌ها پرداخته شد. فرم اولیه مقیاس با حذف شاخص‌های تکراری و همپوش با ۵۰ گویه تهیه شد. در هر دو مقیاس قومیت‌گرایی - ملیت‌گرایی گویه‌ها به گونه‌ای طرح شدند که میزان گرایش و علاقه‌مندی دانشجویان به موضوعات قومیت و یا برعکس میهن و ملیت ایرانی را مورد سنجش قرار می‌دادند. گویه‌های این مقیاس با یک طیف ۶ بخشی لیکرت از خیلی موافقم تا خیلی مخالفم دنبال می‌شد و دانشجویان می‌بایست میزان توافق خود با هر جمله را در طول این طیف مشخص کنند.

برای بررسی روایی سازه مقیاس قومیت‌گرایی - ملیت‌گرایی از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد؛ که نتایج آن دریافته‌ها به تفصیل ارائه شده است. نتیجه این تحلیل عاملی با حذف ۲۱ سؤال با بارهای عاملی و ضرایب اشتراک پائین منجر به کشف ۹ عامل شد. بنابراین مقیاس نهایی دارای ۶ مؤلفه قومیت‌گرایی (با ۲۰ گویه) و همچنین ۳ مؤلفه ملیت‌گرایی (با ۹ گویه) شد. همچنین با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ پایایی ابزار بررسی شد که این ضریب برای کل مقیاس برابر با ۰/۸۶ بود.

به منظور بررسی هویت جهانی دانشجویان از مقیاس پذیرش جهانی‌سازی لطف آبادی و نوروزی (۱۳۸۳) استفاده شد. فرم اولیه این مقیاس مشتمل بر ۱۴ گویه بود که آزمودنی‌ها میزان موافقت یا مخالفت خویش را با این گویه‌ها (در یک مقیاس شش بخشی لیکرت از خیلی موافقم تا خیلی مخالفم) مشخص می‌کنند. در این پژوهش برای بررسی روایی سازه پرسشنامه از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد که نتیجه منجر به کشف یک ساختار تک عاملی و حذف ۴ سؤال با مقادیر اشتراک زیر ۰/۵۰ شد. بنابراین در این پژوهش فرم کوتاه این پرسش‌نامه با ۱۰ سؤال اجرا شد. نتایج روش آلفای کرونباخ با مقدار ۰/۷۵ نشان دهنده همسانی درونی و پایایی قابل قبول ابزار بود.

۲. یافته‌های پژوهش

قبل از تحلیل عاملی لازم است از وجود یک همبستگی اولیه نسبتاً بالا در بین گویه‌های

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

مقیاس به منظور عامل‌پذیری اطمینان حاصل شود. نتایج آزمون کایزر-مایر-اولکین^۱ و آزمون کرویت بارتلت^۲ که در جدول ۱ نشان داده شده است، می‌توان نتیجه گرفت که انجام تحلیل عاملی در مورد مقیاس قومیت‌گرایی-ملیت‌گرایی قابل توجیه است. پس از اطمینان از این پیش‌فرض تحلیل عاملی به روش مؤلفه‌های اصلی و با استفاده از چرخش واریماکس^۳ بر روی پاسخ‌های آزمودنی‌ها بر روی ۵۰ گویه مقیاس انجام شد. پس از مشاهده نتایج برای استخراج عامل‌ها از مقادیر ویژه بالاتر از یک به عنوان ملاک انتخاب استفاده شد. همچنین نتایج نمودار صخره‌ای^۴ مؤید این انتخاب است.

جدول ۱. نتایج آزمون‌های KMO و کرویت بارتلت برای تعیین کفایت نمونه‌گیری مقیاس قومیت‌گرایی-

ملیت‌گرایی

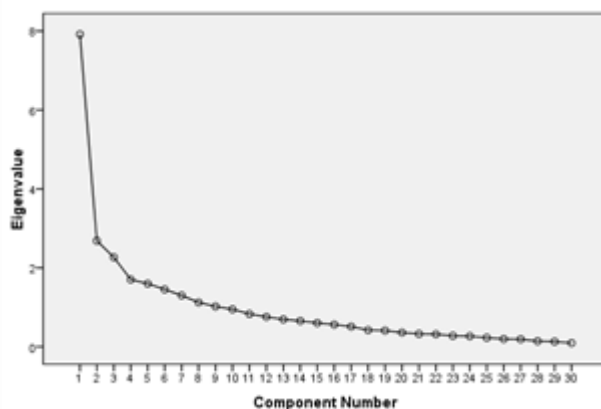
سطح معناداری	درجه آزادی	آزمون کرویت بارتلت	آزمون KMO
۰/۰۰۱	۴۳۵	$\chi^2=1083/95$	۰/۷۴

نتایج اولین تحلیل عاملی که بر روی کل گویه‌ها انجام گرفت منجر به استخراج ده عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک شد. این ده عامل بر روی هم ۶۸٪ از واریانس کل مقیاس را تبیین می‌کردند. پس از این تحلیل عاملی به منظور دستیابی به ساختار ساده‌تر از روش چرخش متعامد واریماکس و چرخش متمایل ابلیمین^۵ استفاده شد که نتایج چرخش واریماکس ساده‌تر بود. با بررسی مقدار اشتراک^۶ هر کدام از گویه‌ها مشخص شد که ۸ گویه دارای مقدار اشتراک پائین‌تر از ۰/۵۰ هستند که در مقایسه با سایر گویه‌ها از اشتراک پائینی برخوردارند؛ که تصمیم به حذف این گویه‌ها گرفته شد. همچنین آخرین عامل استخراج شده با یک گویه دارای بار عاملی بالای ۰/۵۰ بود که این گویه نیز حذف و با ۴۱ گویه باقیمانده مجدداً تحلیل عاملی به روش مؤلفه‌های اصلی و با چرخش واریماکس انجام گرفت. در این گام نیز ۵ گویه به جهت دارا بودن

1. Kaiser-Meyer-Olkin
2. Bartlett's test of sphericity
3. Varimax rotation
4. Scree plot
5. Oblimin rotation
6. Communality

مقدار اشتراک زیر ۰/۵۰ و ۶ گویه به جهت بار عاملی زیر ۰/۵۰ با عوامل استخراجی حذف و برای بار سوم تحلیل عاملی با ۳۰ سؤال باقیمانده اجرا شد. نتایج این تحلیل در شکل شماره ۱ و جدول شماره ۲ ارائه شده است.

نمودار صخره‌ای در شکل شماره ۱ نشان می‌دهد که در تحلیل عاملی سوم ۹ عامل، مقدار ویژه بالاتر از یک دارند. در جدول شماره ۲ عامل‌های استخراج شده به همراه مقادیر ویژه، درصد واریانس تبیین شده و واریانس تراکمی^۱ تبیین شده به وسیله هر کدام از این عامل‌ها نشان داده شده است.

شکل ۱. نمودار اسکری کتل مؤلفه‌های استخراجی مقیاس قومیت گرایی- ملیت گرایی

همان‌گونه که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، تحلیل عاملی نهایی به استخراج نه عامل منجر گردید که این عامل‌ها مجموعاً ۷۰ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کردند. در این تحلیل نیز به منظور دستیابی به ساختار عاملی ساده‌تر، داده‌ها به روش واریماکس و ابلیمین، چرخش داده شدند که ماتریس‌های عاملی حاصل از این دو نوع چرخش یکسان بودند.

1. Cumulative variance

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

جدول ۲. مؤلفه‌های استخراج شده تحلیل عاملی نهایی مقیاس قومیت‌گرایی - ملیت‌گرایی

مؤلفه	استخراج اولیه			استخراج بعد از چرخش واریماکس		
	کل	درصد واریانس	درصد تراکمی	کل	درصد واریانس	درصد تراکمی
اول	۷/۹۲	۲۶/۳۹	۲۶/۳۹	۴/۴۶	۱۴/۸۵	۱۴/۸۵
دوم	۲/۶۹	۸/۹۶	۳۵/۳۴	۳/۳۳	۱۱/۱	۲۵/۹۵
سوم	۲/۲۷	۷/۵۶	۴۲/۹	۲/۶۸	۳/۹۳	۳۴/۸۸
چهارم	۱/۷۱	۵/۶۸	۴۸/۵۸	۲/۲۴	۷/۴۶	۴۲/۳۴
پنجم	۱/۶	۵/۳۳	۵۳/۹۱	۱/۹۹	۶/۶۲	۴۸/۹۶
ششم	۱/۴۵	۴/۸۴	۵۸/۷۶	۱/۸۹	۶/۳۱	۵۵/۲۶
هفتم	۱/۳	۴/۳۳	۶۳/۰۹	۱/۶۷	۵/۵۸	۶۰/۸۴
هشتم	۱/۱۲	۳/۷۴	۶۶/۸۴	۱/۴۷	۴/۸۸	۶۵/۷۳
نهم	۱/۰۲	۳/۴	۷۰/۲۴	۱/۳۵	۴/۵۱	۷۰/۲۴

پس از تعیین عامل‌های استخراج شده نام‌گذاری هر کدام از عوامل صورت گرفت. ابعاد هویت قومی شامل علاقه‌مندی به نمادهای قومیتی، ارتباط با هم قوم، تعصب قومی، تعصب زبانی، برتری طلبی قومیت و شرمساری از قومیت بودند و همچنین زندگی ملیتی، ارتباط با غیرهم قوم و تعصب ملی از ابعاد هویت ملی بودند. در جدول شماره ۳ ویژگی‌های مورد اندازه‌گیری هر کدام از عامل‌ها به همراه تعداد و شماره گویه‌های مرتبط ارائه شده است.

جدول ۳. گویه‌های مربوط مؤلفه‌های مقیاس قومیت گرایي- ملیت گرایي

مؤلفه	ویژگی مورد سنجش	تعداد گویه	شماره گویه‌ها
قومیت‌گرایی	علاقه‌مندی به نمادهای قومیتی	۷	۱، ۲، ۷، ۱۷، ۲۰، ۲۲ و ۲۷
	ارتباط با هم قوم	۲	۶ و ۱۶
	تعصب قومی	۳	۱۴، ۱۵ و ۲۵
	تعصب زبانی	۲	۴ و ۹
	برتری‌طلبی قومیت	۳	۱۹، ۲۱ و ۲۸
	شرمساری از قومیت	۳	۳، ۱۰ و ۲۴
	زندگی ملیتی	۳	۱۳، ۱۸ و ۳۰
ملیت‌گرایی	ارتباط با غیرهم قوم	۲	۵ و ۲۳
	تعصب ملی	۴	۱۱، ۱۲، ۲۶ و ۲۹

در جدول شماره ۴ نتایج تحلیل‌های توصیفی مؤلفه‌های ده گانه هویت دانشجویان سه اقلیت قومی ارائه شده است. با عنایت به متفاوت بودن تعداد سؤالات هر کدام از مقیاس‌های فرعی ابتدا از نمرات دانشجویان در هر کدام از مؤلفه‌ها میانگین‌گیری و سپس برای قابل فهم کردن میانگین‌ها آن‌ها به نمراتی با مقیاس حداکثر ۲۰ تبدیل شدند. بنابراین میانگین هر کدام از مؤلفه‌های ارائه شده در جدول شماره ۴ نمره‌ای است از مقیاس صفر تا ۲۰ و هرچه در طول این مقیاس میانگین به ۲۰ نزدیک‌تر باشد نشان دهنده میانگین بالاتر است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، بیشترین میانگین‌ها مربوط به مؤلفه‌های هویت قومی است که به طور مشخص میانگین مؤلفه تعصب قومی برای سه اقلیت ترک، کرد و لر به ترتیب دارای مقادیر ۱۸/۲۸، ۱۹/۱۴ و ۱۶/۴۴ است. به جز متغیر تعصب به زبان محلی، دانشجویان کرد در تمام مؤلفه‌های هویت قومی دارای بالاترین میانگین هستند. البته از لحاظ مؤلفه شرمساری از قومیت هر سه قومیت دارای میانگین‌های بسیار نزدیک به هم هستند. در مورد مؤلفه‌های هویت ملی دانشجویان لر دارای میانگین بالاتری در هر دو گروه کرد و ترک هستند و در هویت جهانی شدن بین میانگین‌های سه گروه تفاوت‌های بسیار اندکی وجود دارد. نکته قابل توجه دیگر این است که انحراف معیار متغیرها به نحو چشمگیری از متغیری به متغیری متفاوت است. در متغیر تعصب ملی کمترین انحراف معیار و در سه مؤلفه اول هویت قومی انحراف معیار گروه‌ها بالا است که نشان دهنده ناهمگنی نمرات پاسخگویان است.

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

جدول ۴. آماره‌های توصیفی مؤلفه‌های هویت در بین دانشجویان قومیت‌های مختلف

قومیت						مؤلفه‌های هویتی
لر (۱۰۰)		کرد (۱۳۰)		ترک (۱۶۵)		
SD	M	SD	M	SD	M	
۴/۲۴	۱۲	۳/۲۸	۱۵/۹۷	۳/۷۵	۱۳/۸۳	علاقه‌مندی به نمادهای قومیتی
۳/۷۴	۱۱/۶۷	۴/۳۱	۱۳/۵۳	۵/۰۴	۱۳/۰۹	ارتباط با هم قوم
۴/۶۱	۱۶/۴۴	۱/۹۶	۱۹/۱۴	۱/۷۸	۱۸/۲۸	تعصب قومی
۳/۳۵	۱۰	۴/۶۵	۱۳/۷۸	۴/۷۵	۱۴/۴۹	تعصب به زبان محلی
۱/۵۳	۱۴/۵۶	۲/۰۴	۱۴/۷۴	۳/۰۹	۱۴/۶۴	برتری طلبی قومیتی
۳/۳۱	۸/۸۹	۲/۸۷	۸/۲۹	۳/۲۵	۹/۰۵	شرمساری از قومیت خود
۳/۰۵	۱۱/۱۱	۲/۱۸	۹/۶۶	۲/۵	۱۰/۵	زندگی ملیتی
۲/۰۴	۱۲/۹۲	۳/۹۶	۱۱/۱۵	۳/۰۶	۹/۶۹	ارتباط با غیر هم‌قوم
۱/۶۷	۸/۱۲	۱/۷۷	۶/۰۲	۱/۸۱	۶/۴۹	تعصب ملی
۳/۴	۱۰/۸۲	۳/۵۸	۱۱/۶	۳/۳۵	۱۰/۸۵	جهانی شدن

برای بررسی معناداری تفاوت میانگین‌های دانشجویان سه گروه قومی در ابعاد ده گانه هویتی از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری استفاده شد. نتایج مربوط به بررسی پیش فرض همگنی ماتریس واریانس-کوواریانس-نمرات متغیر وابسته در بین گروه‌ها نشان می‌دهد که سه گروه دارای ماتریس‌های واریانس-کوواریانس همگن از لحاظ نمرات مؤلفه‌های هویت نیستند ($P < 0/001$; $box^2 M = 1130/12$). با عنایت به این ناهمگنی با استفاده از آزمون لون به بررسی همگنی واریانس تک تک متغیرهای وابسته در بین سه گروه پرداخته شد. نتایج این آزمون نشان داد که در تمام متغیرها به جز سه متغیر شرمساری از قومیت خود، تعصب ملی و جهانی شدن واریانس گروه‌ها با هم متفاوت است. با عنایت به بزرگ بودن حجم نمونه می‌توان استنباط کرد که معناداری این آزمون‌ها تحت تأثیر حجم بالای نمونه بوده است. همچنین از آنجا که حجم افراد در داخل گروه نزدیک به هم است می‌توان از این تخطی چشم‌پوشی نمود.

جدول ۵. آزمون چندمتغیری لاندای ویلکز برای بررسی تفاوت ترکیب نمرات مؤلفه‌های هویت در بین

دانشجویان قومیت‌های مختلف

آماره	F معادل	df فرضیه	df خطا	سطح معناداری
۰/۰۰۵	۷۷۴/۶	۱۰	۳۸۳	۰/۰۰۱

در جدول شماره ۵ نتایج آزمون چندمتغیری لاندای ویلکز یکی از آزمون‌های روند MANOVA برای بررسی تفاوت ترکیب نمرات مؤلفه‌های هویت در بین دانشجویان قومیت‌های مختلف ارائه شده است. مقدار این آماره هرچه نزدیک به صفر باشد نشانگر تفاوت بیشینه گروه‌ها می‌باشد که در اینجا این تفاوت برابر با ۰/۰۰۵ می‌باشد. مقدار F معادل این آماره برابر با ۷۷۴/۶ است که از لحاظ آماری معنادار است. بنابراین نتیجه گرفته می‌شود که از لحاظ ترکیب مؤلفه‌های ۱۰ گانه هویت بین سه گروه تفاوت وجود دارد.

با توجه به معناداری آزمون لاندای ویلکز به بررسی معناداری تک تک متغیرهای هویت در بین سه گروه پرداخته شد. در جدول شماره ۶ نتایج آزمون‌های ANOVA برای بررسی تفاوت میانگین دانشجویان قومیت‌های مختلف در نمرات مؤلفه‌های هویت ارائه شده است. همان‌گونه که مشخص است متغیرها به جز سه متغیر شرمساری از قومیت خود، زندگی ملیتی و جهانی شدن گروه‌ها باهم تفاوت معناداری دارند.

جدول ۶. آزمون‌های ANOVA برای بررسی تفاوت میانگین دانشجویان قومیت‌های مختلف در نمرات

مؤلفه‌های هویت

P	F	MS	df	SS	مؤلفه‌های هویتی
۰/۰۰۱	۳۲/۴۹	۴۵۳/۴۹	۲	۹۰۶/۹۷	علاقه‌مندی به نمادهای قومیتی
۰/۰۱	۵/۱۲	۱۰۴	۲	۲۰۸/۰۲	ارتباط با هم قوم
۰/۰۰۱	۳۴/۵۶	۷۶۱/۱۷	۲	۱۳۴۲/۳۴	تعصب قومی
۰/۰۰۱	۳۲/۰۹	۳۲۵/۲۸	۲	۶۵۰/۵۶	تعصب به زبان محلی
۰/۰۰۱	۲۶/۴۶	۲۱۰/۸۲	۲	۴۲۱/۶۵	برتری طلبی قومیتی
۰/۸۴	۰/۱۷	۱/۰۱	۲	۲/۰۲	شرمساری از قومیت خود
۰/۱	۲/۲۷	۲۲/۴۴	۲	۴۴/۸۸	زندگی ملیتی

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

P	F	MS	df	SS	مؤلفه‌های هویتی
۰/۰۰۱	۹/۴۵	۶۱/۸۹	۲	۱۲۳/۷۸	ارتباط با غیرهم قوم
۰/۰۰۱	۴۳/۰۶	۱۳۴/۲۲	۲	/۴۴	تعصب ملی
۰/۱۲	۲/۱۳	۲۵/۲۳	۲	۵۰/۴۶	جهانی شدن

۳. نتیجه‌گیری

شناخت دنیای پیرامون و مسائلی که از لحاظ فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در اطرافمان می‌گذرد نیازی است که نمی‌شود بدون تعمق و تفکر از آن صرف نظر کرد، چرا که بدون درک درستی از آن حفظ تعادل و سلامت افراد جامعه جوان ما به مخاطره می‌افتد. از جمله مسائلی که در دهه‌های پایانی قرن بیستم در محافل روشنفکری خود را نشان داد بحث هویت و تغییرات آن در طول زمان و نسل‌ها می‌باشد. این پژوهش با هدف تعیین ابعاد هویتی یک نمونه از دانشجویان در زمینه‌های ملی و قومی انجام شد.

نتایج این پژوهش در مورد ابعاد هویتی ملی - قومی دانشجویان، نشان‌دهنده نه بعد هویتی بود که بر روی هم ۷۰ درصد از واریانس هویت ملی - قومی دانشجویان را تبیین می‌کردند. این مقدار نشانگر توان بالای پرسشنامه در سنجش این سازه است. از بین ۹ بعد هویتی ۶ بعد مؤلفه قومیت‌گرایی (با ۲۰ گویه) و ۳ بعد مؤلفه ملیت‌گرایی را مورد سنجش قرار داد. در ارتباط با تعدد مؤلفه‌ها و همچنین گویه‌های هویت قومی نسبت به هویت ملی تا حدی می‌توان به اهمیت نسبی هویت قومی در برابر هویت ملی دانشجویان پی برد. این نتیجه‌گیری به ویژه زمانی موجه به نظر می‌رسد که نگاهی به میانگین‌های هر کدام از مؤلفه‌های هویت ملی - قومی شود. همان‌طور که در جدول شماره ۴ مشخص است تمام مؤلفه‌های هویت قومی (البته به جز شرمساری از قومیت خود) دارای میانگین‌های بالاتری نسبت به سه مؤلفه هویت ملی دارند. در مورد این جدول نکته قابل توجه دیگر میانگین بالای تعصب قومی (۱۸/۱) نسبت به تعصب ملی (۶/۷۵) است. تفاوت بین دو میانگین تقریباً سه برابر است که نشان‌دهنده برتری غالب و چشمگیر تعصب نسبت به قومیت در برابر تعصب نسبت به ملیت است.

نکته قابل توجه دیگر در این یافته‌ها تفاوت‌های موجود در انحراف معیار مؤلفه‌های هویتی است. کمترین انحراف معیار در تعصب ملی (۱/۹۴) مشاهده شد که

نشانگر همگن بودن نظرات دانشجویان در زمینه تعصب ملی است. به عبارت دیگر هر چند میانگین تعصب ملی پائین است اما دانشجویان در این زمینه تقریباً دارای نظری واحد هستند. چنین همگنی در غالب مؤلفه‌های هویت قومی مشاهده نمی‌شود. برای نمونه در مورد مؤلفه تعصب به زبان محلی (۴/۷۷) انحراف معیار نظرات بسیار زیاد است که نشانگر نظرات متفاوت پاسخگویان در این زمینه است. با این وجود در مورد برتری طلبی قومی انحراف معیار پایین‌تر از سایر مؤلفه‌های هویت قومی (۲/۴۴) است که بیانگر نظر تقریباً یک دست اعضای هر قوم در زمینه برتری قومیت خودشان است. همچنین، نتایج تحلیل‌ها نشان داد که به طور کلی دانشجویان سه گروه قومی از لحاظ ترکیب نمرات مؤلفه‌های هویت قومی، ملی و جهانی باهم تفاوت دارند. به طور دقیق‌تر در تمام مؤلفه‌های هویت قومی (شامل علاقه‌مندی به نمادهای قومیتی، ارتباط با هم قوم، تعصب قومی، تعصب به زبان محلی، برتری طلبی قومیتی) به جز مؤلفه شرمساری از قومیت خود بین میانگین گروه‌های قومی تفاوت وجود دارد. همچنین در بین گروه‌های قومیتی از لحاظ مؤلفه ارتباط با غیرهم قوم و تعصب ملی تفاوت وجود دارد؛ ولی چنین تفاوتی از لحاظ مؤلفه‌های زندگی ملیتی و جهانی شده مشاهده نشد. بیشترین میانگین‌های هویت‌های سه گانه مربوط به مؤلفه‌های هویت قومی است که به‌طور مشخص میانگین مؤلفه تعصب قومی برای سه اقلیت ترک، کرد و لر دارای بیشترین مقدار میانگین بود. در مورد این یافته طبق نتایج این پژوهش به‌طور مشخص می‌توان گفت که یک گروه قومی دارای تعصب قومیتی بالاتری از گروه‌های دیگر هستند. پیش‌بینی علل چنین شرایطی خارج از محدوده این پژوهش است و در آینده می‌توان به‌طور دقیق‌تر بر روی علل چنین اختلافاتی پژوهش‌هایی را طراحی و اجرا کرد.

البته در متغیر تعصب به زبان محلی، دانشجویان ترک دارای بالاترین میانگین بودند که شاید تعدادی از موضوعات و مسائل سال‌های اخیر در افزایش تعصب به زبان مادری در بین دانشجویان ترک زبان بی‌تأثیر نبوده است. همچنین یافته‌ها نشان داد که از لحاظ مؤلفه شرمساری از قومیت هر سه قومیت دارای میانگین‌های بسیار نزدیک به هم هستند. این یافته بیانگر این است که هیچ کدام از قومیت‌ها از انتساب و اعتراف به قومیت خود شرمگین نیستند. در مورد مؤلفه‌های هویت ملی دانشجویان لر دارای

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

میانگین بالاتری هر دو گروه کرد و ترک هستند که به طبع این موضوع تا حدی قابل پیش‌بینی است از بین سه گروه قومی مورد بررسی تنها این گروه هستند که مختص محدوده جغرافیایی ایران هستند و از لحاظ زبانی بسیار نزدیک به فارسی هستند. دیگر یافته‌ها نشان داد که در هویت جهانی شدن بین میانگین‌های سه گروه تفاوت‌ها غیرمعنادار بودند. این یافته نشان می‌دهد که تأثیر جهانی شدن بر نگرش‌های دانشجویان از قومیت آن‌ها تأثیر نمی‌پذیرد. نکته قابل توجه دیگر این است که انحراف معیار تعصب ملی بسیار پایین‌تر از دیگر متغیرها به ویژه مؤلفه‌های هویتی بود. این یافته نشان می‌دهد که در مورد تعصب ملی دانشجویان همگن هستند ولی از لحاظ هویت قومی نگرش‌ها نشان دهنده ناهمگنی دانشجویان است.

با عنایت به این یافته‌ها توصیه می‌شود که بخش‌های فرهنگی و دانشجویی دانشگاه برنامه‌هایی را برای آشنایی و تعامل دانشجویان قومیت‌های مختلف با یکدیگر طراحی و اجرا نمایند. تجربه سال‌های اخیر دانشگاه شهید مدنی آذربایجان در زمینه برقراری اردوها، نمایشگاه‌ها، کارگاه‌های آموزشی و همایش قومیتی در این راستا است. ارزیابی اثربخشی این دوره‌ها بر هویت ملی و قومیتی دانشجویان یک نیاز پژوهشی است که در آینده می‌توان در این زمینه برنامه‌ریزی نمود.

نکته‌ای که لازم است مورد توجه قرار گیرد، این است که این یافته‌ها محدود به یک جامعه محدود آماری از دانشجویان در یکی از دانشگاه‌های کشور است. تعمیم این نتایج به کل قومیت‌ها نه تنها درست نیست، بلکه باید از تعمیم این نتایج به دانشجویان دیگر دانشگاه‌ها نیز اجتناب نمود. همچنین شیوه نمونه‌گیری این پژوهش یک روش غیراحتمالی بوده است که ممکن است دانشجویان انتخاب شده نماینده قومیت خودشان نبوده باشند. آخرین محدودیت این پژوهش استفاده از ابزار نظرسنجی بوده است که باعث مقاومت دانشجویان در پاسخ‌دهی می‌شود.

فهرست منابع

منابع فارسی

- احمدی‌پور، زهرا و حیدری موصلو، طهمورث (۱۳۹۱). «جهانی‌شدن و تأثیر آن بر هویت اقوام ایرانی (نمونه موردی: دانشجویان قوم آذری)»، فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال دوم، شماره ۳۴.
- افضلی، رسول، ضرغامی، پروین (۱۳۸۸). «تحلیل بنیادهای پایدار همگرایی و متغیرهای اعتباری تهدید قومی در ایران»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۰: ۷۷-۹۰.
- اکوانی، سید حمداله (۱۳۸۷). «گرایش به هویت ملی و قومی در بین عرب‌های خوزستان»، فصلنامه مطالعات ملی، سال نهم، دوره ۳۶: ۹۹-۱۲۷.
- اگک، شورش (۱۳۸۸). بررسی رابطه برنامه‌های صدا و سیما با همگرایی قومی (مطالعه موردی استان آذربایجان غربی)، فرماندهی انتظامی استان آذربایجان غربی (دفتر تحقیقات کاربردی).
- پاینده، محبوبه، جعفرزاده‌پور، فروزنده (۱۳۸۹). «بررسی رابطه میزان هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان دهشت»، دوفصلنامه پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره پنجم: ۱۰۱-۱۲۲.
- پورسعید، فرزاد (۱۳۸۸). امنیت پایدار و سیاست‌گذاری قومی در ایران: فرایندها و مولفه‌ها، فرماندهی انتظامی استان آذربایجان غربی (دفتر تحقیقات کاربردی).
- جلایی‌پور، حمیدرضا؛ قنبری، علی (۱۳۸۸). «بررسی هویت ملی و ارزش‌های جهانی‌شدن با تأکید بر ایرانیان عرب زبان»، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره ۲: ۱۶۵-۱۸۸.
- جوادی ارجمندی، محمدجعفر (۱۳۸۴). «جهانی‌شدن اقتصاد و پیامدهای آن بر سیاست‌گذاری خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه سیاست، دوره ۳۷، شماره ۳: ۶۷-۱۱۲.
- چلیبی، مسعود؛ یزدانی نسب، محمد (۱۳۹۰). «بررسی تطبیقی - کمی اثر سیاست‌های قومی بر تضاد قومی و شیوه بروز آن ۱۹۹۵-۲۰۰۴»، مجله تحلیل اجتماعی، شماره ۶۰: ۴۷-۷۷.
- خادمی، علی و همکاران (۱۳۸۸). بررسی میزان و رابطه امنیت اجتماعی و همگرایی قومیت‌های آذری و کرد در شهر ارومیه، فرماندهی استان آذربایجان غربی (دفتر تحقیقات کاربردی).
- رابرتسون، رولند (۱۳۸۳). «جهان محلی‌شدن، زمان-فضا و همگونی - ناهمگونی»، ترجمه مراد فرهاد پور، ارغنون، شماره ۲۳۸: ۲۴-۲۱۱.
- ربانی، رسول و کجباف، محمدباقر (۱۳۸۶). روانشناسی اجتماعی. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- زینال‌نژاد، حسن (۱۳۸۸). بررسی راه‌های همگرایی قومیتی (با تأکید بر اقوام کرد و ترک در شهرستان ماکو)، فرماندهی انتظامی استان آذربایجان غربی، (دفتر تحقیقات کاربردی).

تعیین ابعاد هویت ملی - قومیتی و مقایسه ابعاد هویت قومی، ملی و جهانی دانشجویان قومیت‌های مختلف.....

شیبانی، عبدالکریم، سرافرازی، مهرزاد، قوانلو، الهام (۱۳۹۰). «تأثیرات جهانی شدن بر هویت قومی ایل قشقایی»، فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی شدن، سال دوم، شماره ۳: ۱۳۰-۱۱۱.

عاملی، سعید رضا (۱۳۸۸). «جهانی شدن مفاهیم و نظریه‌ها»، ارغنون، شماره ۲۴: ۵۸-۱. فکوهی، ناصر و عیاری، آذر نوش، (۱۳۸۹) اینترنت و هویت در پنج هویت قومی ایرانی، در همسازی و تعارض در هویت و قومیت، تهران: نشر گل آذین: ۳۱۷-۳۴۱. گیرنا، مونتسرات (۱۳۷۸). مکاتب ناسیونالیسم و دولت-ملت در قرن بیستم، ترجمه امیر مسعود اجتهادی، تهران: نشر وزارت امور خارجه.

محمدبخش، بهمن، حبی، اکرم، قریشی، فردین (۱۳۹۰). «جهانی شدن و هویت ملی دانشجویان دانشگاه تبریز»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۳: ۳۴-۷. نجف‌زاده، اسماعیل؛ رضازاده، مرتضی (۱۳۹۲). «جهانی شدن، فرصت‌ها و چالش‌های هویت ملی و قومی در استان آذربایجان غربی»، فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان غربی، سال ششم، شماره بیست و یکم: ۱۰۲-۷۵.

نواح، عبدالرضا و تقوی نسب، مجتبی (۱۳۸۵). «قوم عرب: همگرایی و واگرایی»، فصلنامه دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال اول، شماره دوم: ۴۸-۱۹.

منابع لاتین

- Berry, J. W. (2008). Globalization and acculturation, *International Journal of Intercultural Relations*, 32, 328-336.
- Bhawuk, D. P. S. (2008). Globalization and indigenous cultures: Homogenization or differentiation?. *International Journal of Intercultural Relations*, 32, 305-317.
- Castles, S. Kalantzis, M. Cope, B and Morrissey, M. (1992). *Mistaken Identity: Multiculturalism and the Demise of Nationalism in Australia*, Sydney: Pluto press.
- Edensor, T. (2002). *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Oxford: Berg.
- Gannon, M. J. (2008). *Paradoxes of culture and globalization*, sage publication.
- Hobsbawm, E. (1990). *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge: Cambridge university press.
- Levitts, T. (1983). The globalization of markets, *Harvard Business Review*, 61(3), 92-102.
- Phinney, J. S & Ong, A. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: current status and future directions, *Journal of Counseling Psychology*, 54(3): 271-281.
- Sasaki, M. (2004). Globalization and National identity in Japan, *International Journal of Japanese Sociology*, 13, 69-87